

Teološko značenje čitanja znakova vremena

TONČI MATULIĆ*

UDK: 261.4
262.4

Pregledni rad

Primljeno:
13. studenoga 2012.

Prihvaćeno:
3. prosinca 2012.

Sažetak: Autor u ovomu radu nastoji pobliže pojasniti teološko značenje čitanja ili prepoznavanja i tumačenja znakova vremena. U svojim promišljanjima polazi od kratke analize početnoga naloga koji je u novije vrijeme formulirao papa blaženi Ivan XXIII. u osvit Drugoga vatikanskog koncila, a koji stoji u neraskidivoj povezanosti s temeljnim Isusovim evanđeoskim nalogom. Zbog toga teološko značenje čitanja znakova vremena nema nikakve veze s jednostranim veličanjem društvenoga napretka i njegovim suvremenim znanstveno-tehničkim postignućima, nego proizlazi iz otkrivanja zaboravljene eshatološke dimenzije vjere, a koja čuva napetost vlastitu Božjemu kraljevstvu između »već da« prvog Kristova dolaska i »još ne« njegova povratka. U ovomu »pretposljednem« vremenu ili vremenu Crkve teološko značenje čitanja znakova vremena u središte stavlja neuklonjivu evanđeosku budnost kao preduvjet vjernosti osobi i poruci Isusa Krista. Dakle, nema ni govora o naivnom oduševljenju društvenim napretkom i njegovim postignućima, nego jedino o ozbiljnom uzimanju zahtjeva vjere i svjedočenja u povijesti. Da bi jasnije i snažnije došla do izražaja važnost teološkoga čitanja znakova vremena, autor u nastavku svojih promišljanja ukratko rasvjetljuje smisao Isusova shvaćanja vremena, a koje je vjerno ukupnomu biblijskom shvaćanju vremena kao eminentno kvalitativne kategorije koja otkriva Božje zahvate u povijesti. U nastavku autor ističe bitnu dimenziju kršćanske vjere u dolazak Božjega kraljevstva koja oslobađa od jednostrane navezanosti na dominantno zapadnjačko kvantitativno poimanje vremena kao praznoga prostora ispunjena događajima. Temeljni zahtjev što ga nameće vjera u dolazak Kraljevstva kršćanska je budnost u svijetu kao preduvjetu za prepoznavanje i tumačenje znakova vremena, tj. znakova Božje blizine i zauzetosti. Autor u zaključnim promišljanjima nastoji osnažiti prethodne teološke argumente u prilog neodgodivoj zadaći Crkve i njezine teologije da prepoznaju

* Prof. dr. sc. Tonči Matulić,
Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Vlaška 38, 10000 Zagreb,
Hrvatska, matulic@theo.
kbf.hr

i tumače znakove vremenâ u svjetlu evanđelja, a što je jedan od važnih naloga Drugoga vatikanskog koncila.

Ključne riječi: *Crkva, Gaudium et spes, znakovi vremenâ, Božje kraljevstvo, vjera, eshatološki znak, evanđelje, budnost.*

Nalog za prepoznavanje znakova vremenâ

Nije pretjerano reći da je Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu Drugoga vatikanskog koncila otvorila mogućnosti za novi način i usmjerenje teološkoga istraživanja. Novi način sadržan je upravo u zahtjevu za prepoznavanjem i tumačenjem znakova vremenâ.¹ Taj zahtjev, međutim, ne stoji sam za sebe, nego se temelji na bitnom kršćanskom zahtjevu za spasenjem čovjeka: »Valja naime spasiti ljudsku osobu i obnoviti ljudsko društvo. Stoga će stožerom svega našeg izlaganja biti čovjek – i to jedan i cijeli, s dušom i tijelom, sa srcem i savješću, s umom i voljom.«² Uz taj smo pretpostavljeni »antropološki zaokret« dužni podsjetiti na upozorenje Waltera Kaspera: »Upravo antropološki orijentirana teologija mora biti teološka teologija, koja je o tomu dobro razmislila, da je 'ad maiorem hominis salutem' moguće jedino po 'ad maiorem Dei gloriam'. Teologija može stoga relevantnost svojih antropoloških iskaza razvijati samo ako ostane teologija, a ne postane antropologija.«³ Ovo upozorenje treba uvijek imati na umu u teološkom istraživanju koje se bavi prepoznavanjem i tumačenjem znakova vremenâ.

Držimo da je na to već mudro ukazao i papa blaženi Ivan XXIII. u apostolskoj konstituciji *Humanae salutis* s kojom je sazvaio Koncil. U njoj Papa između ostaloga kaže: »Promatrajući ovu dvostruku predstavu, to jest, s jedne strane, zajednicu ljudi mučenu krajnjim siromaštvom duhovnih vrijednosti, a s druge strane, Crkvu Kristovu u bujnomu cvatu vitalnosti, Mi, otkad smo započeli vrhovni pontifikat (...) smatrali smo našom hitnom dužnošću usmjeriti misli, okupljajući snage sve naše djece, kako bi se osiguralno da se Crkva pokaže prikladnijom za rješavanje problema suvremenih ljudi.«⁴ Posrijedi je blaženikov poziv na *aggiornamento* Crkve da bi mogla prikladnije i učinkovitije sudjelovati u rješavanju suvremenih problema, uz pretpostavku da shvati i prihvati pravu narav tih problema. Zbog toga je

¹ Usp. Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4 i br. 44, (dalje GS).

² GS, br. 3

³ W. KASPER, *Bog Isusa Krista. Tajna trojedinog Boga*, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2004., str. 470.

⁴ IVAN XXIII., *Costituzione apostolica Humanae salutis di indizione del SS. Concilio Ecumenico Vaticano II*, (25. prosinca 1961.), u: *Acta Apostolicae Sedis* 54(1962.), str. 5.-13., br. 6, (dalje HS).

istaknuta važnost prepoznavanja i tumačenja znakova vremenâ. U tom se smislu *aggiornamento* Crkve, s jedne, te teološko prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ, s druge strane, međusobno intimno uvjetuju i nadopunjuju.

Blaženik je na to ukazao još ranije, u svojoj drugoj socijalnoj enciklici *Pacem in terris* u kojoj svaki pojedini dio enciklike, njih ukupno četiri od pet, zaključuje s naslovom znakovi vremenâ. Na kraju prvoga dijela posebno ističe ovaj znak vremena: 1. Uznapredovala svijest o pravima i dostojanstvu radnika i njihovo sudjelovanje u svekolikom životu političke zajednice i društva; 2. Sudjelovanje žena u javnomu životu i svijest o ljudskom dostojanstvu žene; 3. Nastajanje novoga društvenog i političkog poretka ljudske zajednice; 4. Građanska jednakost ljudi u slobodnim državama i onima na putu oslobođenja; 5. Naravna jednakost svih ljudi po dostojanstvu, pravima i dužnostima; 6. Građansko uređenje utemeljeno na pravima i dužnostima ljudi omogućuje da se odmah shvati važnost duhovnih vrijednosti – istine, pravednosti, slobode i ljubavi radi mirnoga suživota svih u društvu⁵.

Na kraju drugoga dijela enciklike blaženi Ivan XXIII. posebno ističe ovaj znak vremena: 1. Polazište za uređenje države jest priznanje temeljnih čovjekovih prava; 2. Svaka država izrađuje ustav izražen pravnim jezikom; 3. Ustavom se definiraju prava i dužnosti građana i nositelja političke vlasti; 4. Ljudska je narav temelj prava i dužnosti građana i državne vlasti; 5. Svijest o ljudskom dostojanstvu, ljudskim pravima i dužnostima i zahtjev za sudjelovanjem u političkim izborima⁶.

Na kraju trećega dijela enciklike blaženi Ivan XXIII. posebno ističe ovaj znak vremena: 1. Uvjerenje o potrebi mirnoga rješavanja sporova među narodima i državama putem pregovora, a ne ratom i oružjem; 2. To se uvjerenje, nažalost, više oslanja na strah od razornih učinaka suvremenoga – atomskog – naoružanja, nego na svijesti o miru; 3. Zbog straha neki narodi se utrkuju u naoružanju radi odvratanja protivnika od napada; 4. Ostaje nada da će svi shvatiti naravnu vezu cijeloga čovječanstva te da se naravna prava i dužnosti među pojedincima i skupinama mogu ispravno ravnati samo ljubavlju⁷.

Na kraju četvrtoga dijela enciklike blaženi Ivan XXIII. posebno ističe ovaj znak vremena: 1. Osnivanje Organizacije Ujedinjenih naroda 26. lipnja 1945. godine, s ciljem jačanja svjetskoga mira, uspostave prijateljskih odnosa, uzajamnoga poštovanja i svekolike suradnje među ljudima i narodima; 2. Usvajanje *Opće povelje o*

⁵ Usp. IVAN XXIII., Enciklika *Pacem in terris* o miru svih naroda što ga je utemeljiti na istini, pravednosti, ljubavi i slobodi (11. travnja 1936.), u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Socijalni dokumenti Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 40.-45., (dalje PT).

⁶ Usp. PT, br. 75.-79.

⁷ Usp. PT, br. 126.-129.

ljudskim pravima UN-a 10. prosinca 1948. g. u kojoj se narodi i države obvezuju na priznanje i poštivanje osnovnih čovjekovih prava i sloboda; 3. *Povelja* je važan korak k uspostavi pravno-političkoga uređenja svjetske zajednice, unatoč protivljenju nekih nekim dijelovima *Povelje*; 4. Od UN-a se očekuje da učinkovito štiti prava ljudske osobe koja neposredno izvire iz ljudskoga dostojanstva i stoga su univerzalna, nepovrjediva i nezamjenjiva⁸.

Na kraju petoga dijela enciklike blaženi Ivan XXIII. ne ističe više neki povijesni znak vremena, nego snažno naglašava neprolaznu vrijednost znaka Isusa Krista, Kneza vječnoga i božanskoga mira. On je donio i darovao ljudima konačni mir, sazidan na pomirenju Boga i čovjeka u pashalnoj žrtvi, a Crkva ga svojim poslanjem naviješta i svjedoči da se Kristov mir nastani u ljudima i među ljudima, jer jedino pomoću njegova mira svaki čovjek i cijelo čovječanstvo mogu uživati u dobrima žuđenoga mira.⁹

Enciklika *Pacem in terris* prepoznaje i tumači znakove vremenâ u kontekstu suvremenih nastojanja oko uspostave i očuvanja mira te svekolikoga stanja i razvoja čovječanstva u smjeru rastuće svijesti i osjetljivosti za zaštitu i promicanje temeljnih ljudskih prava i sloboda na globalnom planu. U tom smislu može se steći krivi zaključak da je blaženi Ivan XXIII. poistovjetio teološko značenje znakova vremenâ sa sociološkim fenomenima, tj. s pukim povijesnim promjenama kroz koje (je) prolazi(o) (post)moderni svijet. Od početka se spontano nameće pitanje mogu li uopće društvene promjene umah imati eshatološki karakter znaka punine ili novoga vremena koje je započelo djelovati u povijesti u osobi i događaju Isusa Krista i nastavlja djelovati s izlivanjem Duha Svetoga kojim se dovršava pashalno otajstvo i započinje apostolsko propovijedanje? Zaista bi bilo neprimjereno ako bismo motiv i nakanu blaženoga Ivana XXIII. srozali na to površno i teološki neodrživo poistovjećivanje pukih socioloških fenomena s eshatološkim znakovima Božjega kraljevstva u svijetu, a što bi označilo svođenje teologije na puku antropologiju. Uvjereni smo da vrijeme koje je blaženi Ivan XXIII. imao na umu nije moderno vrijeme, nego eminentno eshatološko vrijeme ili vrijeme u kojemu »već« djeluju posljednja vremena, ali »još ne« u konačnom »očitovanju istine«, jer se sada nalazimo u takozvanomu »pretposljednem« vremenu ili vremenu Crkve koja budno i strpljivom ljubavlju čeka drugi Gospodinov pojavak (usp. 2 Tim 4,8).¹⁰ Eshatološki karakter vremena jasno posvjedočuje izvor kojega blaženik ima na umu, a to je evanđelje: »Pristupe k njemu farizeji i saduceji. Iskušavajući ga, zatraže da im pokaže kakav znak s neba. On im odgovori: 'Uvečer govorite: 'Bit će vedro, nebo se

⁸ Usp. PT, br. 142.-145.

⁹ Usp. PT, br. 166.-172.

¹⁰ Usp. J. COMBLIN, I segni dei tempi, u: *Concilium* 41(2005.)4, str. 103.-104.

žari'. A ujutro: 'Danas će nevrjeme, nebo se tamno zacrvenjelo.' Lice neba znadete rasuditi, a znakove vremenâ ne znate. Naraštaj opak i preljubnički znak traži, ali mu se znak ne će dati doli znak Jonin'. Tada ih ostavi i ode« (Mt 16,1-4; usp. Mk 8,11-13 i Lk 12,54-56). To je znak Isusa Krista raspetoga i uskrsloga u kojemu Bog Otac objavljuje puninu svoje ljubavi i zauzetosti za svakog čovjeka u svim vremenima. U središtu znakova vremenâ krije se vječni Božji prezent, a kojemu nam je omogućen pristup samo darom vjere u događaj i osobu Isusa Krista Sina Božjega koji, kao pravi Bog i pravi čovjek, istovremeno objavljuje konačnu istinu o Bogu i konačnu istinu o čovjeku.

Znakovi vremenâ čuvaju i otkrivaju eshatološku napetost vjere

U već spomenutoj apostolskoj konstituciji *Humanae salutis* blaženi Ivan XXIII. izjavio je: »U ovo naše vrijeme Crkva vidi težnju ozbiljno uzdrmane ljudske zajednice za cjelovitom obnovom. I dok se čovječanstvo kreće prema novomu poretku, Crkvu očekuju goleme zadaće, a što nam je poznato iz događaja svake najtragičnije situacije. Od Crkve se sada očekuje ovo: unijeti vječnu i životvornu energiju evanđelja u žile današnje ljudske zajednice, koja se zanosi svojim postignućima na polju tehnike i znanosti, ali trpi posljedice vremenitoga reda jer su neki pokušali obnovu bez Boga. Prema tomu, zaključujemo da ljudi našega vremena nisu istovremeno napredovali u duhovnim, kao što su napredovali u materijalnim vrijednostima. Odatle slijedi da su najnemarniji u traženju neprolaznih vrijednosti, da, naprotiv, redovito teže za višestrukim užiticima svijeta što ih s neviđenom lakoćom pruža tehnika i, što valja smatrati novim i zastrašujućim, oblikovala se jedna struja osoba, očeličena kao vojska, a koja je istom zahvatila mnoge narode, koja nijeće Božju opstojnost.«¹¹ Iz izjave se jasno dade prepoznati da blaženi Ivan XXIII. ne poistovjećuje puke sociološke fenomene s eshatološkim znakovima Božjega kraljevstva, nego u njima prepoznaje očite i skrivene prijetnje i opasnosti. Da čovječanstvo ne bi i dalje srljalo u još veće podjele, razdore i nejednakosti, blaženi Ivan XXIII. otvara cijelom čovječanstvu riznicu kršćanske mudrosti i lijek vječne i životvorne energije evanđelja kao jedinoga izvora autentične i cjelovite obnove svakoga pojedinca i ljudskoga roda u cjelini.

To je otvaranje Crkve svijetu Koncil izrazio ovim riječima: »Zato Sveti sabor, priznavajući čovjekov nadasve visok poziv i tvrdeći da je u čovjeku usađeno svojevršno Božje sjeme, nudi ljudskom rodu iskrenu suradnju Crkve kako bi se uspostavilo ono bratstvo svijetu koje odgovara tom pozivu. Crkvu pritom ne vodi nikakva zemaljska težnja, ona želi samo jedno: pod vodstvom Duha Branitelja nastavljati djelo samoga Krista, koji je došao na svijet da svjedoči za istinu (usp. Iv 18,37);

¹¹ HS, br. 3.

da spasi, a ne da sudi, da služi, a ne da bude posluživan« (usp. Iv 3,17; Mt 20,28; Mk 10,45)¹². Ova koncilaska izjava izražava, uvjereni smo, motiv i nakanu blaženoga Ivana XXIII. u pozivu na prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ. Crkva, koja je rođena odozgo na Dan Pedesetnice (usp. Dj 2,1-4), kao Božje stvorenje, djelo Duha Svetoga i Zaručnica Kristova »nema svrhu u samoj sebi: ona privodi konačnom Kraljevstvu u kojemu će je zamijeniti Kristova paruzija i u koje ne će ući ništa što je okaljano«¹³, te stoga ona sama nije konačno Božje kraljevstvo, nego povlašteno eshatološki znak i evandeosko oruđe toga Kraljevstva u svijetu koje se ostvaruje u napetosti između »već da« prvog Kristova dolaska i »još ne« drugog Kristova dolaska. Vrijeme između prvoga i drugoga dolaska Gospodina je u biti vrijeme ispovijedanja (*confessio fidei*), svjedočenja (*testimonium vitae*) i naviještanja (*praedicatio evangelii*): »Nego, primit ćete snagu Duha Svetoga, koji će sići na vas, i bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, po svojoj Judeji i Samariji, i sve do kraja zemlje« (Dj 1,8). Vrijeme ispovijedanja, svjedočenja i naviještanja povlašteno je vrijeme Crkve koja je »stup i podloga istine« (1 Tim 3,15), opremljena svim sredstvima za čuvanje dragocjenoga povjerenog blaga riječi primljenih od samoga Gospodina i njegovih apostola (usp. 2 Tim 1,13).

Crkva je, dakle, poslana od Gospodina da ispovijeda, svjedoči i naviješta Radosnu vijest o Božjemu kraljevstvu dok on ponovno ne dođe (usp. 1 Kor 4,5; Tit 2,13). U povlaštenom vremenu Crkve, koja svim svojim bićem i djelovanjem čezne za puninom Božjega kraljevstva, ona je pozvana od samoga Gospodina da prepoznaje znakove vremenâ, tj. znakove Božje blizine i prisutnosti u svijetu. Tu je evandeosku zadaću, upravo na poticaj blaženoga Ivana XXIII., snažno naglasio Koncil: »Radi izvršavanja te zadaće, Crkva je dužna da u svako vrijeme ispituje znakove vremenâ i tumači ih u svjetlu evanđelja tako da uzmogne odgovoriti na vječna ljudska pitanja o smislu sadašnjega i budućega života te o njihovu međusobnom odnosu, i to na način kako odgovara svakomu pojedinom naraštaju.«¹⁴ Smisao ovog navoda prepoznajemo u ovomu. Da Crkva može vjerno vršiti svoje poslanje svjedočenja i naviještanja Radosne vijesti o Božjemu kraljevstvu, treba čuvati živom budnost u iščekivanju svojega Zaručnika. Ni u snu ne smije podleći napasti bogataša iz evandeoske prispodobe o varavomu bogatstvu: »Tada ću reći duši svojoj: dušo, evo imaš u zalih mnogobara za godine mnoge. Počivaj, jedi, pij, uživaj!« (Lk 12,19) To u smislu da Crkva svoju sadašnjost živi samo kao trenutak žetve prošlih zasluga bez žive svijesti o trajnoj eshatološkoj napetosti između »već da« i »još ne« Bož-

¹² GS, br. 3.

¹³ P. TERNANT, Crkva, u: X. LÉON-DUFOUR i sur. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁴1993., str. 139.

¹⁴ GS, br. 4.

jega kraljevstva. To je svijest o vječnom Božjemu »sada« koje već sadržava novo nebo i novu zemlju i novi Jeruzalem (usp. Otk 21,1-2), u kojima odjekuje glas s prijestolja: »Evo, sve činim novo!« (Otk 21,5), a u ovom povlaštenom »pretposljednem« vremenu ili vremenu Crkve, ostvaruje se i raste evanđeoskom logikom posijanoga sjemena koje nečujno raste, jedva vidljivog gorušičina zrna koje naraste do velikoga stabla, zamiješanoga kvasca u brašno koji zajedno daju kruh za hranu, traganja za najdragocjenijim biserom i lova mrežom koja se snagom Duha Svetoga napunja ribama, tj. novim učenicima (usp. Mt 13).

Živa svijest o eshatološkoj napetosti »već da« i »još ne« Božjega kraljevstva čini Crkvu budnom za prepoznavanje znakova vremenâ, odnosno za otkrivanje uvijek novih poticaja Duha Svetoga koji ulijeva izvanredne darove milosti i službâ (usp. 1 Kor 12,1-11), pomaže rađanju plodova evanđeoskoga obraćenja (usp. Gal 5,22-23), potpomaže našu nemoć i zauzima se za nas s neizrecivim uzdasima (usp. Rim 8,26). Evanđeoska budnost potiče Crkvu da stalno provjerava duhove jesu li od Boga, jer postoje i lažni duhovi, kao i lažni proroci (usp. 1 Iv 4,1), da stalno sebe ispituje je li u vjeri (usp. 2 Kor 13,5), ima li misao Kristovu (usp. 1 Kor 2,16), da Duha ne trne (usp. 1 Sol 5,19), da ne sustane u činjenju dobra, jer će samo tako žeti dobre plodove (usp. Gal 6,9), a to su plodovi dostojni Božjega kraljevstva.

Čin prepoznavanja znakova vremenâ, dakle, nema veze s pukim sociološkim postupkom, nego je to eminentno teološka aktivnost motivirana vjerom koja polazi od najdublje smisla naravi i poslanja Crkve u svijetu te njezina intimnog odnosa s Božjim kraljevstvom koje je »već« došlo s prvim dolaskom Gospodinovim, ali »još nije« nastupila njegova konačna vladavina koja je pridržana drugomu slavnom dolasku njezina Zaručnika i Gospodina. U tom smislu možemo privremeno reći da se teološko značenje prepoznavanja i tumačenja znakova vremenâ sastoji upravo u sustavnom angažmanu *regula fidei* i svih teoloških mjesta u svrhu prepoznavanja Božjega nauma usred turbulentnih i vjeri nesklonih povijesnih mijena. Pritom se, dakle, ne radi da, za tako reći, blagoslovljenom vodicom poškropimo goleme i neupitne društvene promjene s glavnim polugama napretka, nego se radi o zahtjevu za dubljom spoznajom objavljene istine, o njezinu temeljitijem razumijevanju i prikladnijem izlaganju u danim povijesnim okolnostima i prilikama.¹⁵ Teološko značenje čitanja znakova vremenâ isključivo stoji u službi prepoznavanja »prisutnosti« Božjega kraljevstva kojega je Crkva znak i oruđe u svijetu. Crkva je ovdje na zemlji *in statu viatoris*, hitajući »žurno naprijed hoda-

¹⁵ Usp. GS, br. 44.

jući između progonâ svijeta i utjehâ Božjih«¹⁶, što našu pozornost usmjeruje na njezin životni izvor i pratemelj koji je ujedno njezin jedan te isti konačni smisao i cilj – Isus Krist.

Ne naivni optimizam, nego evanđeoska budnost

Uobičajeno se kaže da je blaženi Ivan XXIII. bio neizlječiv optimist, u smislu naivna oduševljenika neviđenim društvenim napretkom, posebno onim političkoga i znanstveno-tehničkoga karaktera, s kojim je zapadna civilizacija, ali i cijelo čovječanstvo, kročilo velikim koracima naprijed, napuštajući stare oblike političkoga uređenja države i društva te stare modele života i ponašanja. Nema nikakve sumnje da je blaženi Ivan XXIII. širio ozračje optimizma, ali je daleko od istine tvrdnja da je njegov optimizam crpio nadahnuće iz svjetovnoga napretka. Navedena opširna izjava iz apostolske konstitucije *Humanae salutis*, kojom je sazvaio Koncil, jasno pokazuje da je on, recimo tako, bio svjedok evanđeoske trijeznosti i budnosti. Nije prešutio činjenicu golema društvenog napretka s njegovim pozitivnim stranama, ali isto tako je mudro uvidio nazadovanje s negativnim stranama. Napredak je prepoznao, kao što ga prepoznajemo i danas, u njegovim dvoznačnostima. S jedne strane, rast materijalnoga blagostanja i širenje prostora slobode, zahvaljujući borbi za emancipacijom i otkrićima znanosti i tehnike, a s druge strane, duhovno siromaštvo i moralno propadanje, zahvaljujući istovremeno zanemarivanju neprolaznih vrijednosti, poglavito Boga i, što je još gore od toga, otvorenom nijekanju Boga od strane mnogih suvremenika.

U nastavku spomenute konstitucije blaženi je Ivan XXIII. izjavio: »Ovi bolni uzroci tjeskobe nameću se našim razmatranjima kao motiv da bismo ukazali na nužnost budnosti i svijesti o vlastitim dužnostima. Znamo da promatranje ovih zala nekima do te mjere pritišće pameti da ne vide ništa osim tmina iz kojih misle da je svijet posvema njima obavijen. Mi, naprotiv, volimo ponovno potvrditi našu nepokolebljivu vjeru u božanskoga Spasitelja ljudskoga roda koji nije napustio smrtnike koje je otkupio. Štoviše, slijedeći opomenu Krista Gospodina koji nas potiče na tumačenje »znakova vremena« (Mt 16,3), među tolikom mračnom magluštinom uviđamo ne malobrojne tragove koji izgledaju da nude predznake boljega vremena za Crkvu i čovječanstvo.«¹⁷

U ovoj izjavi blaženoga Ivana XXIII. krije se pravi izvor njegova optimizma usred mračne magluštine koja obavlja suvremeni svijet, podjednako jučer i danas. Izvor je

¹⁶ Dogmatska konstitucija *Lumen gentium* o Crkvi (21. studenoga 1964.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, br. 8 (dalje LG), a misao je preuzeta iz: A. AUGUSTIN, *De civitate Dei*, knjiga XVIII., glava 51., br. 2.

¹⁷ HS, br. 4.

nepokolebljiva vjera u Isusa Krista, Spasitelja i Otkupitelja, koji nije napustio ljude za koje je iz ljubavi predao samoga sebe, kao ugodan miris (usp. Ef 5,2), Bogu Ocu u smrti na križu. Nepokolebljiva vjera u Krista Gospodina motivirala je blaženoga Ivana XXIII. da sve kćeri i sinove Crkve pozove na evanđeosku budnost *hic et nunc* i podsjeti ih na vjerno vršenje kršćanskih dužnosti. Upravo kršćanska budnost i dužnost zahtijevaju od Kristovih učenika da po izričitom evanđeoskom nalogu prepoznaju i tumače znakove vremenâ koji otkrivaju djelovanje Božjega kraljevstva u suvremenom svijetu. Da bi vjernik mogao izvršiti tu uzvišenu zadaću, treba se potruditi oko shvaćanja pravoga smisla »znaka« i »vremena« te njihova međusobnog odnosa.

Smisao Isusova shvaćanja vremena

U već citiranom evanđeoskom navodu Mt 16,1-4 (usp. Mk 8,11-13 i Lk 12,54-56) opaža se da središnje mjesto zauzima pojam znaka (grč. *σημείον*). No, do pravoga smisla znaka u tom kontekstu možemo doprijeti samo ako shvatimo smisao vremena koji stoji u podlozi Isusova odgovora, jer se u konačnici radi o rasuđivanju znakova vremenâ (grč. *σημεία τῶν καιρῶν*). Znak i vrijeme tu ne stoje tek jedan pored drugoga, kao dva pojma od kojih je složena sintagma, nego znak i vrijeme zajedno tvore jednu smislenu cjelinu koja, kao takva, čuva bit evanđeoske poruke. Na ovom mjestu nam se čini od presudne važnosti pojasniti taj smisao vremena. Naime, naše zapadnjačko poimanje vremena u bitnomu odudara od biblijskoga i, prema tomu, Isusova poimanja vremena. Za nas, zapadnjake, vrijeme uglavnom znači mjeru. Vrijeme nam služi za određivanje datuma, godina, razdoblja, epoha i tomu slično. Naše zapadnjačko poimanje vremena uglavnom je kvantitativno. Glavna karakteristika kvantitativnoga vremena sastoji se u tomu da ga shvaćamo kao mjeru izraženu brojevima kojima ispunjavamo neki prazni prostor raznim događajima.¹⁸ Za kvantitativno, tj. brojčano ili događajno shvaćanje vremena u odnosu na Sveto pismo bibličar Gerhard von Rad ustvrdio je: »Danas jedna od nekoliko stvari za koje možemo biti gotovo sigurni jest ta da je pojam apsolutnoga vremena, neovisna o događajima i poput praznina na upitniku koje treba ispuniti podatcima koji će mu dati sadržaj, bio nepoznat Izraelu.«¹⁹ Židovski pojam i iskustvo vremena bili su bitno kvalitativni, a ne kvantitativni. O tomu nam živo svjedočanstvo daje Knjiga propovjednikova (usp. Prop 3,1-8). Za Židova znati vrijeme nema nikakve veze sa znanjem datuma, nego u bitnomu ima veze sa znanjem kvalitete vremena. Njegova glavna preokupacija sastojala se u otkrivanju kakvoće vremena, u smislu je li ono bilo dobro ili

¹⁸ Usp. A. NOLAN, *Jesus Before Christianity*, Twenty-fifth Anniversary Edition, Orbis Books, Maryknoll, New York, 2007., str. 89.-90.

¹⁹ G. Von RAD, *The Message of the Prophets*, Harper & Row, New York, 1972., str. 77.

loše, radosno ili tužno, mirno ili ratno, ispunjeno ljubavlju ili mržnjom. To da »sve ima svoje vrijeme« (Prop 3,1) znači da ima svoj smisao, svoje značenje, svoju vrijednost, to jest da odgovara Božjemu providnosnom naumu u danim prilikama i okolnostima. Zbog toga nije presudno pitanje što se dogodilo? Čak nije ni presudno pitanje kada se dogodilo? Najpresudnije pitanje tiče se pravoga smisla događaja, jer se jedino u njemu krije (obvezujuća) poruka za sadašnje i buduće naraštaje. U proroka Zaharije čitamo: »Četvrte godine kralja Darija, četvrtoga dana devetoga mjeseca kisleva, dođe riječ Jahvina Zahariji. Betel je naime poslao Sar-Esera i Regem-Meleka s njihovim ljudima da mole lice Jahvino i da pitaju svećenike u Domu Jahve nad Vojskama i proroke: 'Hoćemo li plakati petoga mjeseca i postiti, kao što činimo već tolike godine?'« (Zah 7,1-3). Drugim riječima, ima li smisla nastaviti činiti ono isto što su činili do sada po predajama starih, jer i sami vide da su se prilike i okolnosti stubokom izmijenile. Zbog toga se pitaju: »Nisu li to propisi koje je Jahve objavio preko negdašnjih proroka kada Jeruzalem bijaše naseljen i miran, kao i gradovi oko njega, kada bijaše napučen Negeb i Šefela?« (Zah 3,7). Smisao vremena bitno je uključen u religiozne čine i geste koje pojedinci i čitava zajednica izvršavaju kao svoju svetu dužnost. Ako se evidentira promjena smisla vremena, u smislu njegova kvalitativnog značenja, onda Betelu, a po riječima proroka Zaharije, ne preostaje drugo nego se raspitati je li se zajedno s promjenom kvalitete vremena promijenila i kvaliteta znakova, tj. religioznih čina i gesta koje su (bili) dužni izvršavati? Ima li smisla ponavljati znakove ili nastaviti činiti ono isto što su do tada činili, ako se karakter vremena stubokom promijenio? To da »sve ima svoje vrijeme« (usp. Prop 3,1) ne znači da je sve određeno datumima koji ispunjavaju već dogođenu prošlost kao prostor, nego znači da sve, ama baš sve, u povijesti ima svoje skriveno značenje, svoj duboki smisao i svoju bitnu poruku koji čovjeka oslobađaju i približavaju istini. Teologija znakova vremenâ preuzima obvezu otkrivanja toga skrivenog značenja, dubokoga smisla i bitne poruke pojedinih događaja u svjetlu utjelovljene Riječi, nadilazeći tako puko antropološko znanje o datumima, mjestima, ljudima i događajima kroz živu svijest o eshatološkom pridržaju koji čovjekov pogled usmjerava prema jedinomu Gospodaru povijesti – Bogu Isusa Krista koji je »jučer i danas isti – i uvijek« (Heb 13,8).

Budući da je naš zapadnjački mentalitet uvelike zanesen i opčaran kvantitativnom dimenzijom vremena, a to se već može dobro uočiti u školskom predmetu povijesti, u kojemu djeca uglavnom uče o važnim događajima vezanim za datume, mjesta i osobe, ne mareći previše za otkrivanje skrivenoga značenja, dubokoga smisla i bitne poruke povijesnih događaja. To najbolje pokazuje dominaciju kvantitativnoga pristupa vremenu. O tomu treba posebno paziti u proučavanju i izlaganju crkvene (svete) povijesti, da i tu ne bi prevladao kvantitativni pristup bez dužnoga kvalitativnog – teološkog – pristupa kojemu je jedino stalo do otkrivanja skrivenoga

značenja, dubokoga smisla i bitne poruke koji vrijede za sve naraštaje. Traži se teologija povijesti, tj. tumačenje povijesti kao pozornice Božjega spasenja, a ne tek kao praznoga prostora na kojemu se nižu događaji za koje su zaslužni samo ljudi. Bog kao jedini Gospodar povijesti ipak je »najzaslužniji« za sve događaje.

Smisao kvalitativnoga vremena ipak nije posve stran ni nama zapadnjacima. I mi govorimo o »dobrim starim vremenima«, o »teškim vremenima« itd. S tim kažemo da je vrijeme bremenito, da je zrelo za nešto ili pak da neko ljudsko nastojanje nema baš izgleda ili budućnosti. Sve to jasno upućuje na vrijeme kao smisao, na vrijeme koje ima određenu kvalitetu, na vrijeme bremenito porukama, a ne tek na vrijeme kao puko događanje. Kad tu spoznaju stavimo u teološku perspektivu, onda nam se smisao, kvaliteta i poruka vremena nadaju kao »prilike« za otkrivanje Božje otajstvene prisutnosti u povijesnim događajima. Za Božju prisutnost i djelovanje u povijesti Sveto pismo koristi pojam znaka (grč. *σημείον*). Znak je stup Augustinove definicije sakramenta kao vanjskoga vidljivog znaka (*signum*) i nevidljive, duhovne, milosti (*res*). Sakrament je »djelotvorni znak milosti« kojim »se podjeljuje božanski život«²⁰. U teološkom prepoznavanju i tumačenju znakova vremenâ pažnja i briga nisu zaokupljene događajem, ukoliko je događaj, nego skrivenim značenjem događaja koji upućuje na Božju pristunost i djelovanje u povijesti i svijetu. Pristup tom skrivenom značenju omogućen je jedino darom vjere u događaj i osobu Isusa Krista.

Slično kvantitativnom poimanju vremena poimamo i povijest. Rado se smještamo na sredinu duge zamišljene linije (*agende*) vremena s prošlošću iza nas i budućnošću ispred nas. Povijest poimamo kao razvrstavanje događaja prema njihovim datumima, mjestima i akterima, ističući time prije svega kvantitativnu dimenziju vremena kao mjeru s kojom brojevima određujemo udaljenost od jednog do drugog događaja. Za razliku od dominantnoga kvantitativnog poimanja povijesti, biblijski se Židov nije nigdje smještao u povijesti. Njegovo se poimanje sastojalo u tomu da sebe, zajedno s događajima, datumima i mjestima, promatra na putovanju koje prolazi takozvanim fiksnim točkama. Sveti događaji stvaranja, izlaska i saveza, sveta mjesta poput Jeruzalema, Sinaja i Betela i sveta vremena poput slavlja blagdana, označavali su te takozvane fiksne točke. Pojedinaac i zajednica nalazili su se na putovanju koje prolazi tim svetim događajima, svetim mjestima i svetim datumima. Stoga su prijašnje generacije bile prije njih i otišle su ispred njih, a buduće generacije doći će iza njih. Zbog toga u slavlju nekog važnoga događaja iz povijesti židovskoga naroda ne prevladava svijest o slavlju onoga što se dogodilo u prošlosti, nego prevladava svijest o neraskidivoj povezanosti prijašnjih, sadašnjih i budućih generacija

²⁰ KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 1131, (dalje KKC).

u sadašnjem činu slavlja jedinstvene takozvane fiksne točke. To je tako jer prevladava svijest da svi oni zajedno u činu slavlja određene fiksne točke sudjeluju na jednom te istom i jedinstvenom vremenu. Vrijeme u tomu ima isključivo kvalitativni smisao, u smislu osobnoga i zajedničkoga sudjelovanja na jedinstvenom događaju koji je bremenit skrivenim značenjem, dubokim smislom i bitnom porukom za sve naraštaje, a pristup omogućuje samo vjera. Događaj svoje značenje, smisao i poruku otkriva samo očima vjere. Potreban je osobni odnos s Bogom da bi se takozvane fiksne točke ili »povijesni događaji« koji se sada slave doživjeli kao Božji zahvati u povijesti naroda i pojedinca.

U tom je kontekstu sasvim nebitno koliko godina dijeli jednu generaciju od druge koja sudjeluje u slavlju. Bitno je samo to da čin slavlja jedinstvene fiksne točke (npr. stvaranja, pashalnoga otajstva, Pedesetnice) međusobno neraskidivo povezuje sve generacije u »isto vrijeme«. Pojam »istoga vremena« ne odnosi se dakako na istu godinu u smislu kvantitativnoga vremena, nego se odnosi na jedno te isto značenje, smisao i poruku »spomen čina« u smislu kvalitativnoga vremena koje omogućuje sudjelovanje u slavlju jedinstvenoga događaja.²¹

Vjera u dolazak Božjega kraljevstva

Iz prethodnih pojašnjenja možemo zaključiti da teološki smisao znaka i teološki smisao vremena ne tvore nikakvu oprjeku, nego da se uzajamno prožimaju i podupiru u točki koja upućuje na tajnu Božjega kraljevstva koje »započinje sjati ljudima u Kristovoj riječi, djelima i prisutnosti«²². U Očenašu molimo »dođi kraljevstvo tvoje« zato jer vjerujemo da Božje kraljevstvo stvarno dolazi.

Znak Božjega kraljevstva utoliko je znak ukoliko pripada vremenu s jedinstvenim značenjem, smislom i porukom, a vrijeme je utoliko vrijeme ukoliko je eshatološki bremenito i plodno znakovitošću, tj. ukazuje na dolazak Božjega kraljevstva. Evanđeoska zadaća prepoznavanja znakova vremenâ, dakako, ne zanemaruje rokove i datume ovozemnoga života. »Isus je, inače, za vrijeme svojega ovozemnog života prihvatio redovne rokove što ih svako ljudsko sazrijevanje iziskuje (usp. Lk 2,40.52). On je dakle potpuno dijelio naše doživljavanje vremena, samo što mu je proročka svijest omogućavala izdizanje iznad tijeka zbivanja, tako da živi oka uprta u smrt u koju treba da uvre da bi nakon toga uskrsnuo (usp. Mk 8,31; 10,33).«²³ Proročka svijest, kojom je Isus shvaćao i tumačio vrijeme, sastojala se upravo u

²¹ Usp. A. NOLAN, *Jesus Before Christianity*, str. 91.

²² LG, br. 5.

²³ M. JOIN-LAMBERT, P. GRELOT, Vrijeme, u: X. LÉON-DUFOUR i sur. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, st. 1467.-1468.

tomu da otkrije skriveno značenje, pravi smisao i bitnu poruku koji vrijede za sve ljude u svim vremenima, a to je upravo tajna Božjega kraljevstva. Smisao Isusova vremena sadržan je u punini vremena koju on obznanjuje: »Ispunilo se vrijeme, približilo se Kraljevstvo Božje! Obratite se i vjerujte evanđelju« (Mk 1,15). Da bismo mogli otkrivati skriveno značenje, pravi smisao i bitne poruke Isusova vremena, tj. punine, valja poslušati njegov poticaj za prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ u trenutku u kojemu sami živimo (usp. Mt 16,3). Naime, moguće je da ih ne prepoznamo i ne shvatimo. Tu se ne radi samo o grijehu propusta, koji se može ispraviti u budućnosti, nego se tu prije svega radi o grijehu nevjernosti, tj. o svjesno skrivljenom neprepoznavanju Božje blizine i prisutnosti među nama po Isusu Kristu u snazi Duha Svetoga. Izmicanje značenja, smisla i poruke koji nas se bezuvjetno tiču otkrivaju čin nevjernosti Bogu Isusa Krista i njegovu evanđelju. Takvu mogućnost jasno uprizoruje Isusov plač nad Jeruzalemom: »Kad se približi, ugledavši grad, zaplaka nad njim govoreći: 'O kad bi i ti u ovaj dan spoznao što je za tvoj mir.' (...) I ne će ostaviti u tebi ni kamen na kamenu zato što nisi upoznao časa svoga pohođenja« (Lk 19,41.44). Isusova prisutnost u povijesti nije samo kruna svih starozavjetnih očekivanja. U Isusu se ostvaruje punina vremena, jer on sam jest punina vremena (usp. Gal 4,4; Ef 1,10). »A kada dođe punina vremena, odasla Bog sina svoga: od žene bi rođen, Zakonu podložen da podložnike Zakona otkupi, te primimo posinstvo« (Gal 4,4). »U odvijanje Božjega nauma zašao je događaj prema kojemu se sve određuje s 'prije' i 'poslije.«²⁴ Osoba i događaj Isusa Krista nisu središte samo povijesnoga tijeka vremena, nego zajedno tvore središte i sadržaj punine vremena (usp. Ef 1,10). S osobom i događajem Isusa Krista već su započela posljednja vremena (usp. 1 Kor 7,29), iako se sada nalazimo u »vremenu Crkve« koje se pokorava Božjemu naumu do konačne objave sinova Božjih (usp. Rim 8,19) koje će se zbiti na koncu ovoga eona kada će Sin Božji opet doći u slavi suditi žive i mrtve (2 Tim 4,1).

Kršćanin se, dakle, nalazi u povlaštenom vremenu Crkve, a to je vrijeme djelovanja Duha Svetoga čijom se snagom evanđelje naviješta svim ljudima, da bi svi postali dionici jednoga spasenja u Isusu Kristu. Naše je vrijeme stoga uistinu povlašteno vrijeme jer ono pripada posljednjim vremenima koja su već započela djelovati u događaju i osobi Isusa Krista. Sakramentom krsta vjernik se priteljovljuje otajstvu posljednjih vremenâ. »Sve se to njima, kao pralik, događalo, a napisano je za upozorenje nama, koje su zapala posljednja vremena« (1 Kor 10,11). Kršćanin stoga vrijeme i povijest više ne gleda ispraznim očima pukoga promatrača i brojača godina, događaja i ljudi, poput starih Grka koji su vjerovali u vječno vraćanje istoga ili poput modernoga sekulariziranog čovjeka koji vjeruje u isključivu moć znanosti

²⁴ Isto, st. 1468.

i tehnike i u, na njima zasnovan, materijalni napredak čovječanstva, nego kršćanin vrijeme i povijest shvaća kao »mjesto« ozbiljenja spasenjske milosti, ponajprije milosti obraćenja kao prijelaza iz sadašnjega svijeta u svijet koji dolazi, iz staroga u novi život, iz vremena nespašenosti u vrijeme spašenosti. Poslanje Crkve sastoji se upravo u tomu da ona svojim djelovanjem omogućuje taj prijelaz.²⁵ Crkva je stoga uvijek znak vremena *par excellence* u svijetu. No, Bog nije samo Gospodar Crkve. On je Gospodar svijeta i povijesti. Zadaća je Crkve da otkriva i pokazuje Božje gospodstvo nad svijetom i poviješću, a to može samo ako vjerno i dosljedno otkriva i pokazuje Božje gospodstvo nad sobom i u sebi.

Kršćanska budnost u svijetu

O važnosti stalne kršćanske budnosti i svijesti o dužnostima, o čemu je govorio blaženi Ivan XXIII., koje bitno pripadaju onima što su prihvatili vjeru u Isusa Krista i učinili »prijelaz«, jasnim je jezikom progovorio pisac Poslanice Hebrejima: »Pazite, braćo, da ne bi u koga od vas srce bilo opako, nevjerno, odmetnulo se od Boga živoga. Pače, bodrite jedni druge dan za danom dok još odjekuje ono Danas, da ne otvrdne tko od vas zaveden grijehom. Doista, sudionici smo Kristovi postali ako, dakako, ono prvo imanje stalnim očuvamo, kad je rečeno: Danas ako glas mu čujete, ne budite srca tvrda kao u Pobuni!« (Heb 3,12-15). Sveti pisac ne opominje pogane, tj. nevjernike, a što je nažalost kasnije postala nekako uvriježena navika kršćana, nego direktno opominje vjernike da očuvaju čisto srce za Boga, da ostanu vjerni Kristu, da stalno oslušuju glas Gospodinov.

Koncilski poticaj Crkvi na budno prepoznavanje i mudro tumačenje znakova vremenâ nipošto nije stvar osobnoga izbora pojedinca, nego je to sveta odluka Crkve u suvremenom svijetu da svjetlom i mudrošću evanđelja ili Riječi Božje prepoznaje milost na djelu, tj. znakove Božje blizine i prisutnosti u povijesti i svijetu.²⁶ Za to se traži živa i odvažna vjera u Riječ tijelom postalu čiju je pravu snagu izvrsno opisao opet pisac Poslanice Hebrejima: »Živa je, uistinu, Riječ Božja i djelotvorna; oštija je od svakog dvosjekla mača; prodire dotle da dijeli dušu i duh, zglobove i moždinu te prosuđuje nakane i misli srca. Nema stvorenja njoj skrivena. Sve je, naprotiv, golo i razgoljeno očima Onoga komu nam je dati račun« (Heb 4,12-13). Jednostavno i kratko: Vjera u Riječ Božju je božanska snaga i jedino ispravno sredstvo za tumačenje i razumijevanje povijesti, života, događaja, ljudi i fenomena. Bez te i takve vjere, dakle žive i postojane, nema izgleda i mogućnosti za prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ. Problem oko prepoznavanja i tumačenja znakova vremenâ nema nikakve veze s količinom znanja i iskustva, niti ima ikakve veze s raspoloživim

²⁵ Usp. isto, st. 1469.

²⁶ Usp. GS, br. 4 i br. 44.

materijalnim sredstvima, nego isključivo ima veze s vjerom. Tko provodi lagodan život, već je živ umro (usp. 1 Tim 5,5).

Prava opasnost za sljepoću i gluhoonijemost za prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ ne dolazi na prvom mjestu iz svijeta, kako se to uobičajeno misli, nego dolazi iz nečistoga srca odmetnuta od Boga, od tvrdoće srca zarobljena grijehom, od uljuljkanosti u stare navike i, valja to posebno istaknuti, od uhljebljenosti u crkvene *sinecure*. Prava opasnost, dakle, dolazi od samozvanoga vjerskog života koji se ne hrani i ne živi od snage Božje riječi, kako ju je sjajno opisao pisac Poslanice Hebrejima, nego od konformizma i proračunatosti koji vješto skrivaju nevjeru.

Dužni smo ukazati na još jednu opasnost za sljepilo i gluhoonijemost za prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ, a koja ima više zajedničarski – eklezijalni – karakter. Talijanski nadbiskup i teolog Bruno Forte, govoreći o ponovnom otkriću eshatološke dimenzije vjere, izjavio je sljedeće: »Svjesna pozornosti (eshatologija, op. a.) na posljednji obzor zahtijeva da se vjera, teologija i Crkva umiju održati u konstitutivnoj napetosti 'pretposljednega' vremena u koje su postavljene: u napetosti između 'već' prvog Kristova dolaska i 'još ne' njegova povratka. Svaka 'ostvarena eshatologija' riskira da krivotvori napetost koja postoji između 'već' i 'još ne', praveći od kršćanske vjere neku iluzornu 'ekstazu ispunjenja': ako je sadašnjost 'čas žetve za prošlu povijest', onda iščezava dramatičnost srednjega vremena, a budućnost biva ispražnjena od svakoga naboja moguće novosti. Napetost između 'već' i 'još ne' ima temeljnu važnost za kršćansku praksu u složenim društvima takozvane 'postmoderne': ona za Crkvu utemeljuje zahtjev da se postavi kao budna kritička svijest povijesne prakse, u ime trajne onostranosti Kraljevstva koje treba doći. Daleko od toga da bude funkcionalna za osiguranu sadašnjicu, kršćanska je zajednica pozvana na budnost, na zalaganje, uz veliku cijenu, u solidarnosti, u iznošenju istine u ime najveće nade.«²⁷ Forte upozorava na opasnost da se kršćansku vjeru jednostavno »pacificira« i to na način da živi od iluzije kao da je »već sve ispunjeno«, pretvarajući sadašnjost u slavlje prošlosti bez aktivnoga sudjelovanja u »događaju« koji jednakom snagom pogađa sve naraštaje. Od nevjere gora može biti samo pacificirana vjera, tj. lagodna vjera koja je već živa umrla (usp. 1 Tim 5,5).

Umjesto zaključka

Ono što je od presudne važnosti za otkrivanje teološkoga značenja za prepoznavanje i tumačenje znakova vremenâ jest prihvaćanje istaknutoga unutrašnjeg jedinstva znaka i vremena. Naime, znakovi vremenâ nisu puke antropološke i sociološke, nego eminentno teološke činjenice s eshatološkim nabojem. Eshatološki karakter

²⁷ B. FORTE, *Na putevima jednog. Metafizika i teologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 422.

ističe da ne postoji znak Božjega kraljevstva mimo vremena, niti postoji vrijeme Božjega kraljevstva mimo znaka u sadašnjem eonu. Jednostavno se radi o jedinstvu znaka vremena ili eshatološkom predokusu konačnoga Božjeg kraljevstva ovdje i sada. Kad to imamo na umu, onda možemo lakše uhvatiti smisao pojašnjenja o razlici između kvalitativnoga (biblijskog) i kvantitativnoga (svjetovnog) shvaćanja vremena. Naime, za kvalitativno shvaćanje vremena bit sadašnjega vremena određena je Božjim spasenjskim činom u povijesti (npr. utjelovljenje) ili Božjim spasenjskim činom u budućnosti, a o čemu nam posebno svjedočanstvo daju proroci. »Proroci su otkrivali da više nisu bili u stanju shvatiti sadašnju situaciju u smislu svega što se dogodilo u prošlosti i stoga su prisiljavali ljude da zaborave prošlost, da se prestanu oslanjati na minula značenja, sigurnosti i spasenje. Tada su pomicali temelj spasenja prema budućem Božjemu zahvatu.«²⁸ Pritom je opet važno osloboditi se zapadnjačkoga poimanja vremena kao apstraktnoga mjerenja praznoga prostora između dvaju događaja. Za biblijskoga čovjeka ljudi njegove generacije nisu promatrali budući Božji zahvat vremenski, dakle kvantitativno, nego spasenjski, tj. kvalitativno, u smislu da je taj budući Božji zahvat određivao sve u njihovim životima u sadašnjosti. Ipak, proroci su taj budući Božji zahvat uvijek shvaćali kao posve nov i jedinstven događaj pa je utoliko označavao i prekid s prošlošću, tj. nije imao kvalitativnoga kontinuiteta s događajima iz prošlosti. Taj budući Božji zahvat eshatološki je i utoliko je upravo događaj od konačne važnosti koji treba prepoznati u horizontu događanja svjetske povijesti kao znaka vremena. Proroci su, dakle, bili nadahnuti u činu čitanja Božje riječi za svoje vrijeme. To je uvijek bilo čitanje znakova vremenâ. Izvanredno uviđanje kvalitativnoga karaktera svojega vremena u svjetlu Božje riječi svrstavalo je određenu osobu među proroke. Proročka poruka nije bezvremena poruka. Ona je još manje neko naivno predskazivanje budućnosti. Proročka se poruka sastoji u otkrivanju skrivenoga značenja, dubokog smisla i bitne poruke konkretne situacije u svjetlu Božje riječi. U tomu je sadržan smisao teološke tvrdnje da je Bog jedini gospodar povijesti. Ako on to doista jest, a vjerujemo da jest, onda se istiniti smisao čitave povijesti, dakle svakog pojedinog događaja, može shvatiti jedino u svjetlu Boga, Gospodara povijesti.

Božje gospodstvo nad poviješću i nad svim povijesnim zbivanjima bez ikakve sumnje tvorilo je srž Isusove svijesti o vremenu, odnosno o znakovima vremenâ. Upravo Isus svoje javno djelovanje započinje riječima: »Ispunilo se vrijeme, približilo se Kraljevstvo Božje!« (Mk 1,15). Isus naviješta puninu vremena, tj. novo vrijeme u kojemu će se očitovati konačno Kraljevstvo Božje. To je kvalitativno novo vrijeme koje se razlikuje od drugih vremena. Događa se raskid s prošlim vremenima. Prošlost je istekla. Bog određuje novo vrijeme. Novo vrijeme se zorno pokazuje u

²⁸ A. NOLAN, *Jesus Before Christianity*, str. 91.

životu i djelima Isusa iz Nazareta, a pristup tom novom vremenu moguć je samo obraćenjem i darom vjere. Dok farizeji i saduceji traže od Isusa fantastični znak s neba da bi povjerovali da je Bog uistinu na djelu u njegovu životu, Isus ih prekorava da prirodne pojave znaju tumačiti, ali ne i znakove vremenâ, tj. konkretnu Božju prisutnost. Isusov prijekor aludira upravo na to, jer je posvjedočena Isusovom porukom odaslanom Ivanu Krstitelju po njegovim učenicima: »Isus im odgovori: 'Pođite i javite Ivanu što ste čuli i vidjeli: Slijepi proglédaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromasima se navješćuje evanđelje. I blago onom tko se ne sablazni nada mnog'« (Mt 11,4-6). Znakovi vremenâ su djela (znamenja) koja Isus čini među ljudima. Da on to zaista čini božanskim autoritetom, moguće je prepoznati i prihvatiti samo vjerom. Naime, Isusova čudesa znakovi su nastupa novoga – mesijanskog – vremena. Njegovim pojavkom prolama se neshvatljiva Božja blizina među ljudima: »Ali ako ja prstom Božjim izgonim đavle, zbilja je došlo k vama kraljevstvo Božje« (Lk 11,20). Za razliku od naroda tvrde šije koji iskazuje nezadovoljstvo i iskušava Boga (usp. Izl 17,2; Br 14,22), tražeći ovo ili ono, Isus se usteže od udovoljavanja onima koji traže spektakularne znakove, jer zna da je njihovo traženje pohlepno i provokatorsko. Umjesto da otvore svoje srce novosti evanđelja i progledaju očima vjere, farizeji i saduceji ustrajavaju na predajama starih: »Napustili ste zapovijed Božju, a držite se predaje ljudske« (Mk 7,8). Tvrdo-kornost njihova srca izazvala je Isusov prijekor. Isus im uskraćuje čudesa, jer ih oni ne traže čista srca radi Božjega kraljevstva, nego samo da ga iskušaju i isprovociraju radi očuvanja svoje moći i utjecaja. Takvo se ponašanje nadovezuje na već dobro znanu izraelsku kušnju Boga u pustinji (usp. Br 14,22). Oni, ipak, znaju tumačiti znakove u prirodi, ali ne znaju niti žele prepoznati mesijanske znakove novoga vremena u životu i djelovanju Isusa iz Nazareta. Zbog toga, tj. zbog tvrdoće srca njihova, Isus im obećava samo »znak Jonin«, izbjegavajući stupicu kušnje Boga koju mu namještaju. Prema Mateju »znak Jonin« znak je uskrsnuća od mrtvih (usp. Mt 12,40), a prema Luki znak propovijedanja pokore (usp. Lk 11,29-30). Ako ne povjeruju na temelju Isusova javnog propovijedanja i popratnih znakova, onda još mogu povjerovati na temelju Isusova uzdignuća na križ i uskrsnuća od mrtvih. Bez vjere u mesijanske znakove života, smrti i uskrsnuća Isusa iz Nazareta, ostaje uskraćeno prepoznavanje blizine Božjega kraljevstva ili konačnoga novog vremena koje se u sadašnjem eonu po djelovanju Crkve probija i raste polako i neprimjetno (usp. Mt 13) i tako sve do obećane paruzije kada će se posve i konačno očitovati kao »novo nebo i nova zemlja« (Otk 21,1).²⁹

Teološko značenje čitanja, odnosno prepoznavanja i tumačenja znakova vremenâ izvire iz samoga središta kršćanske vjere i njezinih zahtjeva. To je Koncil najprije

²⁹ Usp. LG, br. 5.

izrazio ovim riječima: »Božji se narod – pokretan vjerom kojom vjeruje da ga vodi Duh Gospodnji, koji ispunja krug zemaljski – trudi razlučiti prave znakove Božje prisutnosti ili njegovih nauma u događajima, potrebama i željama koje su mu zajedničke s ostalim ljudima našega doba.«³⁰ Pastirsko i teološko tumačenje znakova vremenâ ima za svrhu prepoznavanje Božje prisutnosti i nauma u sadašnjemu svijetu u kojemu, to je važno naglasiti, Crkva samu sebe vidi kao znak i kvasac Božjega kraljevstva. Istu je stvar Koncil izrazio na drugom mjestu ovim riječima: »Sav Božji narod, a napose pastiri i teolozi, mora uz pomoć Duha Svetoga slušati, razlučivati i tumačiti raznovrsne načine govora našega vremena te ih u svjetlu božanske riječi rasuđivati kako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočavati, bolje razumijevati i prikladnije izlagati.«³¹ Prema tomu, teološko prepoznavanje znakova vremenâ ne odvija se pomoću ljudske mudrosti i ljudske logike, nego isključivo pomoću Božje riječi i Božje Mudrosti ili Duha Svetoga koji u vjernicima izvodi i htjeti, i djelovati (usp. Fil 2,13). Vršenje te zadaće nije radi nekog prljava dobitka ili ovozemaljskog interesa, nego radi svjedočenja i učvršćivanja vjernosti Kristu i njegovu evanđelju koje poput božanskoga kvasca u ljudima omogućuje rast Božjega kraljevstva već ovdje i sada.

I na samome kraju podsjećamo na jednu misao Yvesa Congara, zapisanu u *Koncilskom dnevniku* na dan 8. prosinca 1965. godine. Dok opširno opisuje svečano misno slavlje prigodom zatvaranja Drugoga vatikanskog koncila na Trgu sv. Petra, Congar zapisuje i ovu rečenicu: »Crkva, sad kad se svijet udaljava od nje, kaže mu u svim glasovima: ali ja sam s tobom, nemaš bolju prijateljicu od mene!«³² Ne samo da nema bolju prijateljicu, nego držimo da uopće nema prijateljicu osim Crkve. Slažemo se stoga s Congarom da je upravo Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* jedna golema i dobronamjerna poruka Crkve svijetu.³³ Pored svih njezinih može-bitnih manjkavosti, *Gaudium et spes* ipak nudi jedan novi etos i govor³⁴ koji Crkvu otkriva kao istinsku prijateljicu svijeta koja mu naviješta i donosi Radosnu vijest o Božjemu kraljevstvu, a nipošto ne tužnu vijest o propasti i osudi. Naravno, taj navještaj uvijek pretpostavlja evanđeoski zahtjev za obraćenjem i nasljedovanjem Isusa Krista, jer Radosna vijest nije od ljudi, nego od Boga Oca Isusa Krista.

³⁰ GS, br. 11.

³¹ GS, br. 44.

³² Y. CONGAR, *Diario del Concilio 1964-1966*, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, Milano, 2005., str. 430.-431.

³³ Usp. isto, str. 430.

³⁴ Usp. J. RATZINGER, *Posljednje koncilsko zasjedanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 38.

THE THEOLOGICAL MEANING OF READING THE SIGNS OF THE TIMES

Tonči Matulić*

Summary

The author strives to explain in detail the theological significance of reading or recognizing and interpreting the signs of the times. He begins his reflections with a brief analysis of the initial decree recently formulated by the Blessed Pope John XXIII in the wake of the Second Vatican Council, which stands inseparable from Jesus' fundamental evangelical decree. For this reason, the theological significance of reading the signs of the times has nothing to do with one-sided glorification of social progress and its modern scientific and technical achievements, but stems from discovering the forgotten eschatological dimension of faith, which keeps the tension to God's own Kingdom between the »already yes« of the First Coming of Christ and the »not yet« of His Second Coming. In this »penultimate« time or the time of the Church, the theological significance of reading the signs of the times puts into focus a steadfast evangelical vigilance as a prerequisite for staying true to the person and the message of Jesus Christ. Therefore, there is no question about the naive enthusiasm for social progress and its achievements, but only about taking seriously the demands of faith and testimony in history. To emphasize the importance of theological reading of signs of the times the author continues his reflections by shedding some light on the meaning of Jesus' conception of time, which is true to the overall biblical concept of time as an eminently qualitative category that reveals God's interventions in history. The author continues by pointing out the important dimension of Christian faith in the coming of the Kingdom of God which sets free from the unilateral attachment to the dominant western quantitative notion of time as an empty space filled with events. The fundamental requirement imposed by faith in the coming of the Kingdom is the Christian vigilance in the world as a precondition for recognizing and interpreting the signs of the times, that is, the signs of God's nearness and commitment. In the concluding deliberations, the author seeks to reinforce the prior theological arguments for the unpostponable mission of the Church and its theology to recognize and interpret the signs of the times in the light of the Gospel, which is one of the important decrees of the Second Vatican Council.

Keywords: *the Church, Gaudium et Spes, the signs of the times, the Kingdom of God, faith, eschatological sign, Gospel, vigilance.*

* Prof. dr. sc. Tonči Matulić, Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Vlaška 38, 10000 Zagreb, Croatia, matulict@kbf.theo.hr